

ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 13ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2001

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΝΟΜΗ

ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΟΜΗΡΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

I. Η ΑΠΟΚΡΥΠΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ Β

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΝΟΜΗ

Συχνά οί φιλόλογοι ἔχουν τὴν ἀτυχία ν' ἀνακαλύπτουν ὅτι τὸν ἐνθουσιασμό καὶ τὴν ἔξαψή τους γιὰ κάποια ἔρευνα ἐγνώρισαν ἤδη ἄλλοι ἐρευνητὲς πρὶν ἀπὸ αὐτούς! Οἱ αἰῶνες ποὺ κύλισαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀναγέννησης ἄφησαν ἕνα πολὺ μικρὸ μέρος τῆς ἀρχαίας κληρονομιάς νὰ φθάσει —σχετικὰ ἄθικτο— στοὺς νεότερους χρόνους. Στούς τομεῖς τῆς γλώσσας, τῆς λογοτεχνίας, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας σπάνια συμβαίνει —καὶ τότε μόνο ὕστερα ἀπὸ μακροχρόνιες ἔρευνες— νὰ μπορέσει κανεὶς νὰ προτείνει κάποια νέα καὶ ἀληθινὴ ἐρμηνεία. Κι ἀκόμη πιὸ σπάνια συμβαίνει νὰ σχετίζεται ἡ ἔρευνά τους μ' ἕνα σημαντικὸ θέμα. Ἀναγκάζονται οἱ φιλόλογοι ὅλο καὶ πιὸ πολὺ νὰ τρέπονται στ' ἀπόμερα μονοπάτια τῆς ἐπιστήμης τους ὥσπου χάνουν πιά ἐπαφὴ ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο.

Στὰ τελευταῖα ἑκατὸν εἴκοσι χρόνια τὸ φαινομενικὰ ἐξαντλημένο πεδίο τῆς φιλολογικῆς ἔρευνας ἀναγεννήθηκε μὲ τρόπο ἀξιοθαύμαστο χάρη στὶς ἀνακαλύψεις κυρίως τῆς ἀρχαιολογίας. Οἱ ἀνασκαφὲς τῆς Αἰγύπτου ἐπανάφεραν στὴ ζωὴ ἐκτὸς τῶν ἄλλων τὸ χορικὸ Βακχυλίδη, τὸν κωμικὸ Μένανδρο, τὸ μιμογράφο Ἡρώνδα, τὸν ῥήτορα Ὑπερίδην, τὴν Ἀθηναίων Πολιτεία τοῦ Ἀριστοτέλη, σεβαστὸ κομμάτι τῆς ἀρχαϊκῆς λυρικῆς ποίησης — γιὰ νὰ ἀναφέρω τὰ πιὸ κτυπητὰ παραδείγματα ἀπὸ κλασικοὺς μόνο συγγραφεῖς. Οἱ ἀνασκαφὲς τῆς Ἰταλίας ἐξάλλου μᾶς διαφώτισαν μὲ πολλοὺς τρόπους γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῶν Τυρρηνῶν καὶ τὶς πρώτες ἀρχές τῆς Ρώμης.

Μὰ ἕνα μεγάλο καὶ ἐνδιαφέρον πεδίο σπουδῶν δημιουργήθηκε γιὰ μᾶς στὸ χῶ-

ρο τοῦ Αἰγαίου, ὅπου χίλια σχεδὸν ἔτη ἔχουν προστεθεῖ στὶς γνώσεις μας ποὺ ἀφοροῦν στὴν Ἑλληνικὴ ἱστορία. Καὶ κάτι περισσότερο: ἡ πιὸ σημαντικὴ ἀνακάλυψη ἔγινε πρὶν ἀπὸ μισὸ μόνον αἰῶνα μὲ τὴν ἀποκρυπτογράφηση τῶν πινακίδων τῆς Γραμμικῆς Β κι ἔτσι ἀνοίχτηκε ἓνα πεδίο ἔρευνας σ' ὅλους σχεδὸν τοὺς τομεῖς τῆς ἀρχαιολογίας, τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τῆς φιλολογίας.

Ἡ ἱστορία μᾶς πάει πίσω στὰ 1870, ὅταν ὁ Ἑρρίκος Σλῆμαν ἄρχισε τὴ μυθιστορηματικὴ σταδιοδρομία του ὡς ἀρχαιολόγος ἀναζητώντας στὸ λόφο τοῦ Χισαρλίκ τὰ ἑρείπια τῆς Ὀμηρικῆς Τροίας. Ἐξάψη κι ἀναταραχὴ σάλεψε τὰ ἤρεμα νερά τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἔρευνας ὅταν ἔγινε γνωστὸ ὅτι ἀποκάλυψε ὄχι μόνον μιὰ θέση μεγάλης ἀρχαιολογικῆς σημασίας, ἀλλὰ καὶ μιὰ τοποθεσία ποὺ ἔδινε σ' ἑννέα ἀλλεπάλληλα στρώματα σαφὴ ἔνδειξη ἀνθρώπινης οἰκησης ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους (3000 π.Χ.) ὡς τοὺς Ἑλληνιστικοὺς. Στὸ δεύτερο καὶ τρίτο στρώμα ἀπὸ τὸ βυθὸ βρῆκε τὰ ἔχνη πυρκαϊᾶς, λείψανα ἀπὸ ὀγκώδη τείχη, μιὰ πελώρια πύλη κι ἓνα σύνολο ἀπὸ ἀνεκτίμητα σὲ ἀξία κοσμήματα ποὺ ἐγκαταλείφθηκαν σὲ ὥρα πανικοῦ. Δὲν ἦταν αὐτὸ —ἀναφώνησε— τὸ ἀνάκτορο τῆς Τροίας, οἱ Σικαῖες Πύλες, καὶ ὁ θησαυρὸς τοῦ Πριάμου; Ὁ δεύτερος μεγάλος θρίαμβος τοῦ Σλῆμαν ἀκολούθησε στὰ 1876 ὅταν ἡ ἀνασκαφὴ του στὶς Μυκῆνες ἔφερε στὸ φῶς τοὺς περίφημους λακκωτοὺς τάφους ποὺ περιεῖχαν νεκροὺς συντροφευμένους μὲ χρυσάφι. Στὸν τέταρτο τάφο βρῆκε ἓνα ὀλόχρυσο ποτήρι, καὶ μὲ τὸ νοῦ του ἀκόμη γοητευμένο ἀπὸ τὸν Ὀμηρο, τὸ ταῦτισε μὲ τὸ ποτήρι τοῦ Νέστορα ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἑνατὴ ραψωδία τῆς Ἰλιάδας. Στὸν πέμπτο τάφο ξεπεράστηκε κάθε ἐκπληξή: ἐδῶ, μὲ τὰ πλούσια ἔνθετα ὄπλα παραπλεύρως του, μ' ἓνα θώρακα στὸ στῆθος καὶ μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου του θαυμάσια διατηρημένα κάτω ἀπὸ τὴ χρυσὴ προσωπίδα του, κείτονταν τὸ σῶμα ἑνὸς μονάρχου τῆς ἠρωικῆς ἐποχῆς. Συνεπαρμένος ἀπὸ συγκίνηση ὁ Σλῆμαν ἔστειλε στὸ βασιλεῖα Γεώργιο τὸ γνωστὸ τηλεγράφημα: «Ἀτένισα τὸ πρόσωπο τοῦ Ἀγαμέμνονα!». Τὸ 1884 ὁ Σλῆμαν ἀνέσκαψε τὴν Τίρυνθα ὅπου ἀποκάλυψε ἓνα Ὀμηρικὸ ἀνάκτορο, καὶ λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του τὸ 1890 σχεδίαζε νὰ σκάψει στὴν Κνωσό. Ὡστόσο τὸ ἔργο αὐτὸ ἐπιφυλάχτηκε γιὰ κάποιον ἄλλο.

Στὸ μεταξὺ ἔγινε φανερὸ πὼς ὁ Σλῆμαν ἔσφαλε στὴν ἐξίσωση τῶν εὐρημάτων μὲ τὴν ἠρωικὴ ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου. *Vixere fortes ante Agamemnona multi*, κατὰ τὸν ποιητὴ. Ὁ λαμπρὸς συνεργάτης τοῦ Σλῆμαν Dörpfeld ἀπέδειξε μὲ τὴ μελέτη τῆς στρωματογραφίας ὅτι ἡ Τροία τοῦ Ὀμήρου δὲν ἦταν ἡ δεύτερη, παρὰ μόνον ἓνα πολὺ μεταγενέστερο στρώμα. Τέλος ὁ Ἀμερικανὸς ἀρχαιολόγος Blegen κι οἱ συνεργάτες του σὲ μεταγενέστερη ἀνασκαφὴ του (1932) συγκέντρωσε πειστικὰ τεκμήρια — ὅτι ἦταν τὸ ἕβδομο (VIIA) στρώμα. Ἡ συγκριτικὴ χρονολόγηση τῶν ἀγγείων ἐπέτρεψε

ὥστε ὕλες οἱ ταυτίσεις τοῦ Σλῆμαν μὲ ὀμηρικὰ ἀντικείμενα νὰ ἀποδοθοῦν σὲ μία περίοδο τεσσάρων περίπου αἰώνων νωρίτερα ἀπὸ τὸ Ἴλιον τοῦ Τρωικοῦ πολέμου¹.

Μὰ ποιὸς ἦταν ὁ πολιτισμὸς ποὺ ἤκμασε τόσο δυναμικὰ μισή σχεδὸν χιλιετηρίδα πρὶν ἀπὸ τὸν Πριάμο καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα; Τὸ ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ Ἀγγλου ἀρχαιολόγου Sir Ἀρθουρ Ἐβανς ἀποτελέσσε μιὰ ἥρωικὴ προσπάθεια γιὰ νὰ δοθεῖ ἀπάντηση στὸ παραπάνω ἐρώτημα. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν του στὴν Κνωσό, ποὺ ἄρχισαν τὸ 1900, ἦταν ἐξίσου συγκλονιστικὰ μὲ ἐκεῖνα τοῦ Σλῆμαν. Τὸ ἀνάκτορο ποὺ ἔφερε στὸ φῶς καὶ ἀναστήλωσε τόσο ὠραῖα, ἐνῶ ἔδειχνε μιὰ γενικὴ ὁμοιότητα μὲ τὰ ἀνάκτορα τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Τίρυνθας, ἦταν ὀγκωδέστερο, λαμπρότερο καὶ πολυπλοκότερο. Ἄν οἱ Μυκηῆνες κι ἡ Τίρυνθα ἦταν μεγάλες, ἡ Κνωσὸς ἦταν μεγαλύτερη· ἂν ἐκεῖνες ἦταν πρωτεύουσες ἐπαρχιῶν, τότε αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρξε ἡ ἔδρα μιᾶς αὐτοκρατορίας. Περαιτέρω μελέτη ἔπεισε τὸν Ἐβανς γιὰ τὴν εὐημερία τῆς Κνωσοῦ (ἡ ἀποθήκη λαδιοῦ τοῦ ἀνακτόρου εἶχε 80.000 γαλόνια χωρητικότητας) καί, ἀκόμη πιὸ σπουδαῖο, ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς ὑπῆρξε συνεχῆς ἀπὸ τὸ 3000 περίπου π.Χ. ὡς τὸ 1200. Ἐδῶ λοιπὸν συμπέρανε ὁ Ἐβανς ἦταν ἡ ἔδρα τοῦ Αἰγαιακοῦ πολιτισμοῦ ποὺ κυριάρχησε νωρίτερα πάνω στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα. Ἐδῶ ἦταν τὸ ἀρχηγεῖο τῆς Κρητικῆς ἐκείνης θαλασσοκρατορίας γιὰ τὴν ὁποία ὁ Θουκυδίδης μιλάει τόσο ἀπερίφραστα· τριγυρισμένη ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ ἀσφαλῆς χάρη στὴ ναυτικὴ τῆς δύναμη δὲν εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ τίς κυκλώπειες ὀχυρώσεις τῆς Τίρυνθας ἢ τῶν Μυκηνῶν· ἐδῶ ἦταν τὸ ἀνάκτορο τοῦ Μίνωα, ὁ λαβύρινθος τοῦ Δαίδαλου — ἐδῶ ἔφθανε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὁ ἀνθρώπινος φόρος γιὰ τὸ Μινώταυρο. Οἱ ἀνασκαφές τοῦ Ἐβανς ἔδειξαν ὅτι τὸ ἀνάκτορο καταστράφηκε ὄχι λιγότερο ἀπὸ τρεῖς φορές, τὸ 1700, 1500 καὶ 1400 — οἰκοδομήθηκε ὕστερα ἀπὸ τίς δύο πρῶτες συμφορές, μὰ ὑπέκυψε τελειωτικὰ στὴν τρίτη. Τίς δύο πρῶτες καταστροφές ὁ Ἐβανς τίς ἀπέδωσε σὲ σεισμούς, τὴν τελευταία στὴν εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων ὕστερ' ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ ἔνδοξος ἐποχὴ τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἔφθασε ἀπότομα στὸ τέρμα τῆς καὶ πυκνὸ σκοτάδι ἀπλώθηκε παντοῦ.

Ἡ πιὸ ἐντυπωσιακὴ ἀνακάλυψη τοῦ Ἐβανς ἦταν τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Μινωῖτες — ὅπως ὀνόμασε τὸ λαὸ τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ ἀνακάλυψε — γνώριζαν τὴ γραφὴ. Πρωτόγονα κι ἀδέξια σήματα πάνω σὲ σφραγίδες καὶ λίθους ποὺ φτάνουν στὴν πρῶτη ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ (2800-1900 περίπου), καλυτερεύουν συνεχῶς μέχρις ὅτου στὴ μέση ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ (1900-1650) ἔχουμε δύο ἐντελῶς ἀναπτυγμένους γραφές. Τὰ κύρια εὐρήματα τοῦ Ἐβανς ἦταν χιλιάδες (πάνω ἀπὸ τέσσερις σήμερα) πήλινων πινακίδων, προφανῶς εὐρετήρια ἢ λογαριασμοί. Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν ἰδιογραμμά-

1. Σύμφωνα μὲ τὸν τελευταῖο ἀνασκαφέα, τὸ Γερμανὸ προϊστοριολόγο Manfred Korfmann, ἡ ὀμηρικὴ Τροία εἶναι ἡ VI τῆς στρωματογραφίας.

των προέκυψε ότι οι πινακίδες αναφέρονταν σε άνδρες, ζώα, γεωργικά προϊόντα, ύφαντά, ξίφη, άγγεϊα και άρματα, ήταν δηλ. εμπορικής και οικονομικής γενικά φύσεως. Ο Έβανς έχοντας υπόψη του τη συνέχιση τής γραφής πίστευε ότι όλες οι πινακίδες ήταν γραμμένες στην τοπική «Μινωική» γλώσσα, και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ή γλώσσα αυτή και ο πολιτισμός αυτός επικρατούσαν ταυτόχρονα και στην ήπειρωτική Ελλάδα.

Η διάσωση τών πινακίδων οφείλεται σε πυρκαϊά που κατέστρεψε τὰ δωμάτια όπου ήταν αποθηκευμένες. Διαφορετικά θα θρυμματίζονταν και με τόν καιρό θα καταστρέφονταν. Το ψήσιμο τις έκαμε ίκανές ν' αποφύγουν τή φυσική φθορά και σκλήρυνε τις έπιγραφές πάνω στο μαλακό πηλό. Το γεγονός αυτό μάς έπιτρέπει νά χρονολογήσουμε τις έπιγραφές τής Κνωσού γύρω στα 1400, είναι δηλ. σύγχρονες όχι με τόν Όμηρο αλλά με τόν κόσμο του Όμηρου.

Είναι λυπηρό ότι ο Έβανς δέν έθεσε τις έπιγραφές στη διάθεση τών επιστημόνων δημοσιεύοντάς τις μετά την ανακάλυψή τους. Έξι μόνο χρόνια πριν από τὸ θάνατό του (τὸ 1941 σε ηλικία 90 ετών) τὰ σχεδιάσματα ένατο περίπου πινακίδων συμπεριλήφθηκαν στὸν τέταρτο τόμο του μνημειώδους έργου του «The Palace of Minos», και ή αντιμετώπιση του προβλήματος τής αποκρυπτογράφησης άρχιζε ήδη. Όμως και τὸ ύλικὸ ήταν πενιχρὸ και ή μέθοδος προσέγγισης άκατάλληλη· οὔτε και αποδείχτηκε ή ταυτότητα τής γλώσσας. Γι' αυτό ή πρόοδος ήταν βραδεία και οι πρώτες ήρωικές μὰ άκαρπες προσπάθειες για μιὰ ταχεϊά αποκρυπτογράφηση έχουν τώρα λησμονηθεϊ.

Έγινε όμως κάποια οργάνωση του ύλικου. Τα σύμβολα τών πινακίδων ταξινομήθηκαν σε τρεις ομάδες: τήν πρώτη άπάρτιζαν οι αριθμοί. Η ταυτότητά τους επιβεβαιώθηκε από τή στενή τους σχέση με τὸ Αιγυπτιακὸ και Βαβυλωνιακὸ σύστημα: ακολουθοῦσε ή ομάδα τών «είκονογραφικῶν συμβόλων» (pictorial signs), τὸ σχήμα τών οποίων καθὼς και ή χρήση τους μαζί με τούς αριθμούς φάνέρωσε ότι αντιπροσωπεύουν ανθρώπους, ζῶα και εμπορεύματα και είχε σημασιολογική μάλλον παρά φωνητική αξία — ήταν δηλ. ιερογλυφικά· ή τελευταία ομάδα αποτελεϊτο από σημεϊα που εμφανίζονταν με μιὰ λαβυρινθώδη ποικιλία συνδυασμῶν σε ομάδες που ξεπερνοῦσαν τὰ 80 σύμβολα. Αυτά, όπως έπιστεῦετο, ήταν φωνητικά σύμβολα που αντιπροσώπευαν συλλαβές.

Μιὰ από τις υπηρεσίες που πρόσφερε ο Έβανς ήταν νά διακρίνει από τήν αρχή δύο τύπους Μινωικής γραφής που τούς ονόμασε Γραμμική Α (1750-1450) από τήν Κνωσὸ και τήν Αγ. Τριάδα και Γραμμική Β από τήν Κνωσὸ (1400-1200) ή περίπου 1150 (Palmer). Η Γραμμική Α αντιπροσωπεύεται από 300 μόνο πινακίδες που προέρχονται κυρίως από τή Ν. Κρήτη, αφού οι περισσότερες από τις πινακίδες τής

Κνωσοῦ γράφτηκαν στὴ Γραμμικὴ Β. Ἡ διάκριση ἔχει κάποια πρακτικὴ σημασία· ἡ Γραμμικὴ Α φαίνεται πιὸ πρωτόγονη καὶ διαθέτει μερικὰ σύμβολα ποὺ δὲν ὑπάρχουν στὴ Γραμμικὴ Β. Ἀντιστρόφως ἡ Γραμμικὴ Β διαθέτει μερικὰ σύμβολα ποὺ δὲν ἀπαντοῦν στὴ Γραμμικὴ Α. Παρὰ τὶς ἀναμφισβήτητες διαφορὲς τοὺς τὰ δύο εἴδη γραφῆς εἶχαν στενὴ σχέση μετὰξὺ τοὺς καὶ ἀποτελοῦσαν συλλαβογραφικὰ συστήματα.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ μπορούμε νὰ σταματήσουμε γιὰ μιὰ στιγμή καὶ νὰ στρέψουμε τὴν προσοχὴ μας στὴν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐκφράσει τὸν ἐνδιάθετο λόγο του μὲ τρόπο ποὺ νὰ τοῦ ἐξασφαλίζει τὴ διάρκεια. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἐπιτρέψουμε ὥστε ἡ μακρὰ ἐξοικειώσή μας μὲ τὸ ἀλφάβητο νὰ ἀποκρύψει τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀνακάλυψή του ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιόλογα πνευματικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν φανταστοῦμε πρὸς στιγμή ὅτι ξαφνικὰ ἐξαλείφεται ἀπὸ τὸ νοῦ μας ἐξολοκλήρου ἡ ἰδέα τοῦ ἀλφαβήτου καὶ γενικὰ τῆς γραφῆς, καὶ μᾶς ζητεῖται νὰ ἐπινοήσουμε ἓνα μέσο γιὰ νὰ ἐκφράσουμε τὶς ἀνάγκες μας —τὰ αἰσθηματὰ μας καὶ τὶς σκέψεις μας— πολὺ φοβοῦμαι ὅτι λίγοι ἀπὸ μᾶς θὰ ἔβρισκαν ἱκανοποιητικὰ σύμβολα. Πολὺ ἐπίσης ἀμφιβάλω ἂν πολλοὶ ἀπὸ μᾶς θὰ ἀποφάσιζαν νὰ παραστήσουν διὰ μιᾶς τὸν ἐνδιάθετο λόγο τοὺς μᾶλλον παρὰ τὴ σημασία τῶν ἀντικειμένων τῆς σκέψης τοὺς, ἂν δηλ. θὰ ἀποφάσιζαν νὰ γράφουν φωνητικὰ ἢ εἰκονογραφικὰ σύμβολα. Γιὰ πρώτη φορὰ ὁ ἄνθρωπος καταπατήστηκε μὲ τὸ πρόβλημα αὐτὸ γύρω στὰ 3000 καὶ στὴν περίοδο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει, δηλ. γύρω στὰ 1400, τὸ ἀλφάβητο δὲν εἶχε ἀκόμα ἐξελιχθεῖ. Οἱ Αἰγύπτιοι εἶχαν ἓνα ἀδέξιο σύστημα ἱερογλυφικῶν ἐν μέρει μόνον φωνητικῶν, καὶ τὸ καλῦτερο σύστημα ἦταν μιὰ μέθοδος ποὺ χρησιμοποιοῦνταν στὴν Ἀσία καὶ ποὺ ἐξέφραζε τὶς λέξεις μὲ συλλαβές. Μιὰ μορφή τέτοιων συλλαβῶν εἶναι ἡ συνισταμένη ἀπὸ σύμφωνο καὶ φωνῆεν (ba, da, ka κλπ.)· ἓνα τέτοιο συλλαβογραφικὸ σύστημα θὰ ἀπαιτοῦσε 75 περίπου σύμβολα καὶ φαινόταν πιθανόν ὅτι οἱ Μινωικὲς γραφές ἦταν στὴν πραγματικὴ φύση τέτοια συλλαβογραφικὰ συστήματα. Μετὰ τὴν ἐπινοήση καὶ εἰσαγωγὴ τοῦ σημιτικῶν ἀλφαβήτου στὴν Ἑλλάδα πρὶν ἀπὸ τὸ 800 π.Χ. ἡ γραφὴ τῶν Ἑλλήνων ἔγινε ἀλφαβητικὴ, μὲ μιὰ ἐξάιρεση. Στὴν Κύπρο ἓνα συλλαβογραφικὸ σύστημα 55 συμβόλων χρησιμοποιοῦνταν ὡς τὸν 3ο π.Χ. αἰ. Ἀποκρυπτογραφήθηκε ἐν μέρει ἀπὸ τὸν Ἄγγλο Ἀσσυριολόγο *George Smith* καὶ τελειωτικὰ ἀπὸ τὸν *Moriz Schmidt*, τὸν γνωστὸ ἐκδότη τοῦ Ἡσύχιου¹, πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰ. Ἐπιπλέον παρατηρήθηκε ὅτι ὅσον ἀφορᾷ στὸ σχῆμα τῶν συμβόλων ὑπῆρχαν ἀξιοπρόσεκτες ὁμοιότητες μετὰξὺ τῆς Κυπριακῆς καὶ τῆς Μινωικῆς γραφῆς.

Τὸ πρόβλημα τῆς Μινωικῆς γραφῆς ἤλθε καὶ πάλι στὴν ἐπικαιρότητα ὅταν ἔγινε γνωστὸ ὅτι οἱ Ἀμερικανοὶ βρῆκαν ἑκατοντάδες πινακίδων στὴν Πύλο (1939) καὶ ὅτι

1. Βλ. Μ. Pope, *The Story of Decipherment*, ἀναθ. ἐκδ., Λονδίνο 1999, 130 κ.έ.

ἄλλες πινακίδες εἶχαν βρεθεῖ ἀργότερα στὶς Μυκῆνες (1950 καὶ 1952), τὶς Θῆβες καὶ ἄλλοι. Ἡ ἐξέτασή τους ἔδειξε ὅτι ὅλες γράφτηκαν στὴ Γραμμικὴ Β καὶ ὅτι μορφολογικὰ ταυτίζονταν μ' ἐκεῖνες τῆς Κνωσοῦ. Ὅλο σχεδὸν τὸ νέο ὑλικὸ τῆς Πύλου ἐτέθη στὴ διάθεση τῶν ἐπιστημόνων πρὶν ἀπὸ τὸ 1952 (Bennett, *The Pylos Tablets*, 1951). Ἡ δημοσίευση τοῦ ὑλικοῦ τῆς Γραμμικῆς Β ἀπὸ τὴν Κνωσό, πού ἀναβλήθηκε γιὰ 40 ὀλόκληρα χρόνια ἀπὸ τὸν Ἑβανς, ἀνατέθηκε ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατό του στὸ γηραδιὸ ἀρχαιολόγο John Myres. Τὸ ἀποτέλεσμα (*Scripta Minoa II*, Oxford 1952) ἦταν ἀπογοητευτικὸ: ἄπειρα λάθη σχετικὰ μὲ τὰ πράγματα καὶ ἄλλες ἀνακρίβειες, σχέδιο καὶ ἐκτέλεση ἔπασχαν πολλαπλά. Τὸ προσεκτικὸ ἔργο τοῦ Ἀμερικανοῦ Bennett συνέβαλε πάρα πολὺ στὴ βελτίωση τῆς κατάστασης· κατέγραψε καὶ ἀρίθμησε ἐκ νέου συλλαβές, ἰδεογράμματα καὶ πινακίδες· καὶ τὴν ἔμπειρή του μεταγραφὴ τοῦ ὑλικοῦ τῆς Πύλου καὶ τῶν Μυκηναίων ἐπισφράγισε μ' ἓνα ἀπαραίτητο λεξικὸ τῆς Γραμμικῆς Β καὶ οἱ Ventris καὶ Chadwick στὸ βιβλίον τους *Documents in Mycenaean Greek* (1956) ἀναγνώρισαν τὴν ὀφειλὴ τους στὴν ἐπιγραφικὴ συμβολὴ τοῦ Bennett στὶς Μυκηναϊκὲς σπουδές. Δύο ἄρθρα του πού δημοσιεύτηκαν στὴν *AJA* πρέπει ν' ἀναφερθοῦν ἰδιαίτερα: στὸ πρῶτο (1950) ἐξέτασε τὴν ἀντιστοιχία τῶν Μυκηναϊκῶν μέτρων βάρους καὶ μήκους καὶ ξεκαθάρισε τὶς διαφορὲς ἀνάμεσα στὴν Α καὶ Β· στὸ δεῦτερο (1956) βρῆκε —χωρὶς σχεδὸν νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἀποκρυπτογράφηση τοῦ Ventris— ὅτι μερικὲς ἀπὸ τὶς πινακίδες τῆς Πύλου σχετίζονταν μὲ τὸ διοικητικὸ καταμερισμὸ τῆς χώρας, σκιαγράφησε τὸ πιθανὸ σύστημα κατοχῆς τῆς γῆς καὶ κατόρθωσε νὰ φτιάξῃ ἓνα χάρτη τῆς περιοχῆς μὲ βάση τὶς λίγες βέβαιες θέσεις πού γνωρίζαμε.

Τὸ 1948 ἐπιτελέσθηκε τὸ πρῶτο λαμπρὸ βῆμα πρὸς τὴν ἀποκρυπτογράφηση ἀπὸ τὴν Ἀμερικανίδα Alice Kober. Δουλεύοντας πάνω στὸ πενιχρὸ ὑλικὸ πού εἶχε τότε δημοσιευθεῖ, ἡ Kober ἔδειξε ὅτι οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στὴ Γραμμικὴ Α καὶ Β ἦταν θεμελιώδεις καὶ νόμισε μάλιστα ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ διαφορετικὲς γλώσσες. Συγκέντρωσε ὕστερα τὴν προσοχὴ της στὴ Γραμμικὴ Β καὶ ἔδειξε ὅτι σὲ σειρὰς λέξεων πού ἐμφάνιζαν τρεῖς (ἢ λιγότερες) διαφορὲς στὶς καταλήξεις τὸ περιεχόμενον ἔδειχνε μὲ βεβαιότητα ὅτι ἦταν οἱ ἴδιες λέξεις μὲ διαφορετικὲς καταλήξεις. Παράστησε ἐν συνεχείᾳ μὲ πίνακες τὴν κλίση καὶ συνέλαβε τὴν ἰδέα ὅτι ἡ τοποθέτηση τῶν καταλήξεων σὲ μιὰ συλλαβικὴ σχάρα ἢ πλέγμα (grid) θὰ ὄριζε τὶς φωνητικὲς τους σχέσεις καὶ θὰ ἐπέτρεπε νὰ αὐξηθοῦν μὲ τὴν ἔρευνα. Ἐδειξε ἀκόμη ὅτι οἱ δύο λέξεις πού χρησιμοποιοῦνταν γιὰ νὰ δηλώσουν τὸ ἄθροισμα, ὅπως καὶ οἱ λέξεις πού χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴ λέξη «παιδί» πού ταύτισε ὁ Cowley ἐνωρίτερα, ἦταν ὁ ἀρσενικὸς καὶ θηλυκὸς τύπος τῆς ἴδιας λέξεως, δηλ. ἀγόρι-κορίτσι. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ «δικτυωτὸ πλαίσιον» διευρυνόταν. Μερικὲς πινακίδες μὲ ἰδεογράμματα ἀρμάτων τὶς ταύτισε μὲ ρηματικούς

τύπους, ὅ,τι ἀργότερα ἀποκαλύφθηκαν ὡς μυχ. παθητ. φωνῆς. Οἱ τύποι ἐπίσης σὲ -si δοτ. πληθ.) βρῆκαν τὴ θέση τους στὸ πλέγμα κι ἂν κρίνουμε ἐκ τῶν ὑστέρων φαίνεται πῶς ἡ Kober εἶχε μεγάλες πιθανότητες ν' ἀποκρυπτογραφῆσει τὴ Γραμμικὴ Β, ἂν ἡ θεία πρόνοια δὲν ἔκρινε διαφορετικά. Πέθανε γεμάτη δραστηριότητα τὸ 1950 σὲ ἡλικία 43 ἐτῶν καὶ πέρασαν δύο ἀκόμα μακρὰ χρόνια πρὶν ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀποκρυπτογράφηση μὲ τὸ κλειδί ποῦ ἡ ἴδια εἶχε φτιάξει.

Τὴ μέθοδό της ἐγκολπώθηκε ὁ ἀρχιτέκτονας Michael Ventris ποῦ τὸ ἐνδιαφέρον του εἶχε φανεῖ ἤδη ἀπὸ τὸ 1936 ὅταν ἦταν 14 μόνον ἐτῶν, καὶ ποῦ τὸ 1940 ἀποπειράθηκε ν' ἀναγνώσει τὴ γλώσσα τῶν πινακίδων — νομίζοντας τὴν Ἑτρουσικιή. Ἐνῶ ἡ Kober ἦταν προσεκτικὴ καὶ προχώρησε μὲ ὑποδειγματικὴ περίσκεψη, ὁ Ventris ἦταν τολμηρὸς κι εὐφάνταστος. Συμπλήρωσε τὸ πλέγμα — ὄχι καὶ τόσο εὐκόλο ἔργο ὅπως ἴσως φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως— κι ἄρχισε νὰ δίδει δοκιμαστικὰ (ἀξίες) στὰ σύμβολα: τὸ Κυπριακὸ συλλαβογραφικὸ ἀλφάβητο τοῦ ἔδωσε μερικὲς νύξεις, ἐνῶ ἐνδείξεις γιὰ τὰ φωνήεντα ἔβρισκε ἀπὸ τὴ συχνότητα τῶν ἀρχικῶν συλλαβῶν. Ὑστερα ἀπὸ δοκιμὲς ἐνὸς ἔτους ἀνακάλυψε ὅτι δίδοντας ὀρισμένους ἀξίες στὸ ὑλικὸ τοῦ πλέγματος εἶχε ἀνάμεσα στὶς κλιτῆς λέξεις τῆς Kober τὰ ὀνόματα Λύκτος, Φαιστός, Τυλισός, Κνωσός καὶ Ἀμνισός — πέντε σπουδαῖες πόλεις τῆς Κρήτης. Ἡ ἀνακάλυψη αὐτὴ ρύθμισε ἀμέσως τὴν ἀξία τριάντα καὶ πλέον συμβόλων καὶ ταυτόχρονα ἄλλα σύμβολα ἄρχισαν νὰ βρίσκουν τὴ θέση τους. Ἄλλες τριάντα ἀξίες ὀρίσθηκαν σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα καὶ φάνηκε ὅτι ἡ γλώσσα ἦταν Ἑλληνική!

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀρχαιολόγοι καὶ φιλόλογοι εὐνοοῦσαν τὴ γνώμη ὅτι ἡ Γραμμικὴ Β ἦταν μιὰ νέα γλώσσα στὴν Κνωσὸ κι ἡ προκατάληψή τους αὐτὴ τοῦς ἐμπόδισε νὰ καταλάβουν ὅτι ἡ Γραμμικὴ Β ἦταν Ἑλληνική. Ὅμως ἡ Γραμμικὴ Β τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος χρονολογήθηκε μέχρι τὸ 1100 (12ος αἰ. Πύλος, 13ος Μυκηναῖες) κι ἂν οἱ Ἕλληνες κατέστρεψαν τὴν Κνωσὸ στὰ 1400 τί ἤθελε ἡ Γραμμικὴ Β στὴν Πύλο καὶ τὶς Μυκηναῖες 300 χρόνια πρὶν ὕστερα ἂν δὲν ἦταν Ἑλληνική; Πόσο μεγάλη ἦταν ἡ προκατάληψη φαίνεται ἀπὸ τὴ φανταστικὴ θεωρία ἐνὸς Σουηδοῦ ἀρχαιολόγου, ὅτι δηλ. οἱ πινακίδες τῆς Πύλου ἦταν λεία ποῦ μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴν Κρήτη στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα! Γι' αὐτὸ ἡ δημοσίευση ἀπὸ τὸν Ventris στὴν *JHS* 73 (1953), 84-103, τῆς ἀποκρυπτογράφησης μὲ τὸ γνωστὸ ἄρθρο «Evidence for Greek dialect in the Mycenaean Archives» ποῦ ἔγραψε μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Chadwick, κατέλαβε ἐξ ἀπροόπτου τὸν ἐπιστημονικὸ κόσμο. Ἡ ἀπόδειξη τοῦ Ventris, ὅτι δηλ. οἱ κυρίαρχοι τῆς Κνωσοῦ μιλοῦσαν Ἑλληνικὰ ἔπεσε σὰν βόμβα σ' ὅλους ὅσοι καταγίνονταν μὲ τὸ πρόβλημα. Τόση ἦταν ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἑβανς καὶ τῶν ὀπαδῶν του ὥστε οἱ περισσότεροι ἀρχαιολόγοι πίστευαν ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῆς Μινωικῆς Κρήτης ἦταν ἐντελῶς διαφορετικὸς ἀπὸ ἐκεῖνον τῆς Μυκηναϊκῆς Ἑλλάδας. Ὅμως τὴν ἄνοι-

ξη τοῦ 1953 ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀμερικανικῆς ἀποστολῆς ποὺ ἔσκαψε στὴν Πύλο τὸ 1939 Carl Blegen γύρισε στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ μελετήσῃ τὰ εὐρήματά του. Ἐχοντας ἀντίγραφο τοῦ ἄρθρου τοῦ Ventris πρὶν ἀκόμη αὐτὸ δημοσιευθεῖ καὶ μελετώντας τὶς νέες πινακίδες παρατήρησε μιὰ μεγάλη πινακίδα μὲ εἰκόνες τριπόδων. Ἐφάρμοσε τὶς ἀξίες ποὺ ἔδωσε στὰ σύμβολα ὁ Ventris καὶ ἔμεινε κατάπληκτος ὅταν διάβασε ti-ri-ro-de δηλ. τρίποδες. Ἔτσι πρὶν περάσει ἕνας χρόνος ἡ ἀποκρυπτογράφηση ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τοὺς κυριότερους ἐρευνητὲς τοῦ προβλήματος καὶ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Uppsala ἀνακήρυξε τὸν Ventris ἐπίτιμό του διδάκτορα.

Σήμερα λίγοι ἀμφιβάλουν γιὰ τὴ βασικὴ ὀρθότητα τοῦ ἔργου τοῦ Ventris. Κι ἡ δυσπιστία τῶν λίγων ποὺ ἀντέδρασαν τότε πήγαζε μᾶλλον ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι τὸ συλλαβογραφικὸ ἀλφάβητο εἶναι προφανῶς ἀκατάλληλο γιὰ νὰ ἐκφράσῃ μὲ ἀκρίβεια τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἡ λ. «πάντες», π.χ. ἐμφανίζεται ἀπλῶς ὡς ra-te, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἦταν ἐπίσης «πατήρ». Δὲν γίνεται διάκριση μεταξὺ λ καὶ ρ κι ἔτσι ἡ λ. Πύλος γράφεται ru-ro καὶ ἡ Τυλισὸς tu-li-so, ἡ δούλη do-e-ra. Τὰ τελικὰ σύμφωνα καὶ τὸ δεῦτερο μέρος τῶν διφθόγγων ποὺ τελειώνουν μὲ ι γενικὰ παραλείπονται, ἔτσι «Κο-ωο» ἀντιπροσωπεύει τοὺς τύπους korwo, korwos, korwosn δηλ. κοῦροι, κούρους, κούρων. Τὰ δασέα δὲν σημειώνονται: e-ke (= ἔχει), pakano (= φάσγανον), ka-ko (= χαλκός).

Ἡ ἀνάγνωση ἐπομένως τῶν κειμένων εἶναι πολὺ δύσκολη καὶ κάποτε ἀμφίβολη. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονοῦμε ὅτι τότε δὲν εἶχε ἀκόμη ἐπινοηθεῖ τὸ ἀλφάβητο· ἡ διαμαρτυρία πάντως μερικῶν ὅτι παραλείπονται τὰ τελικὰ σύμφωνα φαίνεται ἄστοχη, γιὰτὶ οἱ Μυκηναῖοι δὲν εἶχαν τὴν ἔννοια τῶν συμφώνων· γι' αὐτοὺς ἡ συλλαβὴ ἦταν ἡ μικρότερη μονάδα τοῦ λόγου καὶ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μεριστεῖ. Ἄν ἡ λέξη περιεῖχε τρεῖς συλλαβὲς θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκφραστεῖ μὲ τρία σύμβολα ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ δὲν τὴν τηροῦσαν μὲ συνέπεια. Φαίνεται πῶς οἱ Μυκηναῖοι παρέλαβαν τὴ γραφὴ τους ἀπὸ τοὺς Μινωῖτες γείτονές τους καὶ κατὰ τὴν προσαρμογὴ τῆς στὴ γλῶσσα τους δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήττει τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν πρώτη τους ἀπόπειρα δὲν ἐπινόησαν —δὲν λέγω τὸ ἀλφάβητο— ἀλλ' ἔστω ἕνα συλλαβογραφικὸ σύστημα ποὺ νὰ ταιριάζει τελείως στὴ δική τους γλῶσσα. Γενικότερα ἐξ ἄλλου εἶναι γεγονός ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι κατάλληλη γιὰ ἕνα συλλαβογραφικὸ σύστημα.

Ἄμεση συνέπεια τῆς ἀποκρυπτογράφησης ὑπῆρξε ἡ ἀναθεώρηση τῶν ἱστορικῶν ἀντιλήψεων ποὺ ἐπικρατοῦσαν. Οἱ λαοὶ ποὺ γύρω στὰ 2000 εἰσέβαλαν στὴν Ἑλλάδα ἀποκαλύπτεται τώρα ὅτι ἦταν οἱ Ἕλληνες. Μέγα μέρος τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἀπορροφήθηκε ἀπὸ αὐτούς. Γύρω στὸ 1450 εἰσέβαλαν στὴν ἐπικράτεια τῆς Κνωσοῦ ποὺ τὴν κατέλαβαν καὶ τὴν κράτησαν τουλάχιστο ὡς τὸ 1400. Στὴν ἡπειρωτικὴ

Ἑλλάδα ἢ πίεση ἀπὸ μέρους αὐτῶν ποῦ ἔφτασαν πρόσφατα ἀπὸ τὸ Βορρὰ ἀξανά-
ταν συνεχῶς, πράγμα ποῦ ἀνάγκαζε τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ μεταναστεύουν· ἴσως καὶ ἡ
ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Τροίας θὰ πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο. Τελικὰ,
γύρω στὰ 1100, οἱ νεήλυδες ἔκαμψαν κάθε ἀντίσταση κι εἰσέβαλαν στὴ χερσόνησο.
Εἶναι κρίμα ποῦ καμιὰ ἀπὸ τὶς γνωστὲς προσωπικότητες δὲν ἀναφέρεται στὴ Γραμ-
μικὴ Β· ὅ,τι μποροῦμε νὰ ποῦμε εἶναι πῶς ὁ τελευταῖος βασιλιάς τῆς Πύλου λεγόταν
ἴσως Ἐχελαβῶν. Τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται στὴν παραδοσιακὴ γενεαλογία τοῦ
Νέστορος, μὰ ἴσως ἡ Πύλος ὑπέκυψε στοὺς εἰσβολεῖς μερικῆς γενεᾶς ὕστερ' ἀπὸ τὸν
Τρωικὸ πόλεμο. Στὸν τομέα τῆς γεωγραφίας ὅπως δείχνουν οἱ πινακίδες ὁ Ὅμηρος
ἤξερε χονδρικὰ μόνον τὴ θέση τῶν τόπων ποῦ ἀναφέρει. Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει ἐπίσης
ὅτι ἡ Πύλος ἦταν πλούσια καὶ ἡ ἀρχαιολογία τὸ ἐπιβεβαίωσε.

Ἄλλο ἀποτέλεσμα τῆς ἀποκρυπτογράφησης ἦταν ὅτι χύθηκε φῶς στὴν ἱστορία
τῶν Ἑλληνικῶν διαλέκτων. Σήμερα ἡ ὑπαρξὴ δύο ἑλληνικῶν διαλέκτων —τοῦ ἀνα-
τολικοῦ συμπλέγματος ποῦ περιελάμβανε καὶ τὴ Μυκηναϊκὴ καὶ τοῦ δυτικοῦ— κατὰ
τὴ Μυκηναϊκὴ περίοδο μπορεῖ νὰ ἀποδειχθεῖ πέραν πάσης ἀμφιβολίας (δυτ. -τι,
φέρον-τι, ἔχον-τι, ἀνατ. -σι, ἔχου-σι, λεσβ. ἔχοι-σι, δυτ. ἄρθρ. τοι, ται, ἐνῶ ἡ ἀνατ. οι,
αι, ανατ. μελλ. -σω, δυτ. -σέω, δωσέω, κλεψέω κλπ.). Στὸν ἐπιστήμονα ὅμως ποῦ
τοῦ ἀρέσει νὰ βλέπει τὰ δεδομένα νὰ προσαρμόζονται κατὰ τρόπο τέλειο, τὸ Ἀνατο-
λικὸ σύμπλεγμα ὑπῆρξε πάντοτε προβληματικὸ: ὑποδιαιρεῖται σὲ τρεῖς διαλέκτους
—τὴν Ἰωνικὴν, τὴν Αἰολικὴν καὶ τὴν Ἀχαικὴν. Περαιτέρω ἡ Ἰωνικὴ διάλεκτος ὑπο-
διαιρεῖται στὴν παλιὰ Ἰωνικὴ— τὴ διάλεκτο δηλ. τῆς Ἰωνίας, καὶ στὴ νέα Ἰωνικὴ
ἢ Ἀττικὴν διάλεκτο. Ἡ Αἰολικὴ πάλι ὑποδιαιρεῖται στὴ Βοιωτικὴν, Θεσσαλικὴν, καὶ
τὴ διάλεκτο τῆς νήσου Λέσβου· ἀφοῦ δὲ οἱ δύο πρῶτες (Βοιωτικὴ καὶ Θεσσαλικὴ)
εἶχαν δεχθεῖ ἐπιστρώματα Δωρικῶν στοιχείων, νομιζόταν πάντοτε ὅτι ἡ διάλεκτος
τῆς Λέσβου ἦταν τὸ καθαρότερο δεῖγμα τῆς Αἰολικῆς. Ὡστόσο τὸ μικρότερο συγ-
κρότημα, τὸ Ἀχαικόν, δημιουργεῖ τὰ περισσότερα προβλήματα: περιλαμβάνει δύο
μόνο μέλη, τὴν Ἀρκαδικὴν καὶ τὴν Κυπριακὴν διάλεκτο. Ἡ στάθμιση τῶν γεωγραφι-
κῶν παραγόντων δείχνει ὅτι οἱ δύο αὐτὲς νησίδες εἶναι τὰ ἀπομεινάρια μιᾶς γλωσσι-
κῆς ἡπείρου ποῦ βούλιαξε. Προφανῶς ἡ Ἀχαικὴ διάλεκτος ἀποτελοῦσε τὴν ἀρχικὴν
γλώσσα ὀλόκληρης τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων τοῦ Ν. Αἰγαίου· ἡ εὐρεία δὲ αὐ-
τῆ περιοχὴ πλημμύρισε ἀπὸ τὰ κύματα τῶν Δωριέων, οἱ ὅποιοι ἐξαφάνισαν τὴν ἀρ-
χαικὴν Ἀχαικὴν διάλεκτο, μὲ ἐξαίρεση τὰ ιδιώματα τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς Κύπρου.

Αὐτὴ ἐν συντομία ἦταν ἡ κατάσταση ὅταν τὸ 1953 διαβάστηκε ἡ Γραμμικὴ Β.
Οἱ ἀτέλειες τῆς γραφῆς προκάλεσαν ὅπως εἶναι γνωστὸ μερικῆς ἀμφιβολίας, ἀλλὰ κι
ἓνας ἐρασιτέχνης ἀκόμη θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ δεῖ ὅτι ἡ διάλεκτος τῶν πινακίδων δὲν
ἦταν οὔτε Αἰολικὴ, οὔτε Ἰωνικὴ, οὔτε Ἀχαικὴ. Ἡ ἀποκρυπτογράφηση ἔφτασε στὴν

κατάλληλη στιγμή γιατί μιὰ ἐργασία τοῦ Γερμανοῦ γλωσσολόγου Porzig (*Indog. Forsch.* 61 (1954), 147-69) πού τροποποιήθηκε ἀπὸ τὸν Ἑλβετὸ καθηγ. Risch (*Mus. Helv.* 12 (1955), 61-76) εὐθυγράμμισε τὶς ἀπόψεις τῶν γλωσσολόγων μπροστὰ στὰ νέα δεδομένα. Οἱ δύο λαμπροὶ αὐτοὶ ἐπιστήμονες ἔθεσαν τὸ ἐρώτημα: «*Ποιὰ εἶναι ἡ χρονολογία τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τῆς Ἰωνικῆς καὶ Αἰολικῆς;*» καὶ «*Ποιὰ εἶναι ἡ κατάσταση τῆς ἀνάπτυξης τῶν διαλέκτων αὐτῶν στοὺς Μυκηναϊκοὺς χρόνους;*»

Στὴν περίπτωση τῆς Ἰωνικῆς ἀπέδειξαν ὅτι ἂν ξεχώριζε κανεὶς τὶς μεταγενέστερες ἐξελίξεις, ὅπως π.χ. τὴν τροπὴ τοῦ ἀρχικοῦ α σὲ η, σελάσνα->σελάνα->σελήνη, Μαδα->Μᾶδοι (κυπρ.)>Μῆδοι, τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς διαλέκτου ἦταν κοινὰ περισσότερο μὲ τὴν Ἀχαικὴ (= Ἀρκαδο-Κυπριακὴ) καὶ λιγότερο μὲ τὴ Δωρικὴ: αὐτὸ πάλι σημαίνει πὼς ἂν ὑπέθετε κανεὶς ὅτι τὰ κοινὰ γνωρίσματά της μὲ τὴ Δωρικὴ ὀφείλονταν σ' ἐπίδραση τῆς διαλέκτου αὐτῆς, τότε κατὰ τὴν περίοδο πού προηγήθηκε τῆς Δωρικῆς μετανάστευσης, ἡ Ἰωνικὴ θὰ ταυτιζόταν μὲ τὴν Ἀχαικὴ.

Στὴν περίπτωση τῆς Αἰολικῆς ἡ χρονολόγησις τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς γνωρισμάτων ἔφερε ἀξιόλογα ἀποτελέσματα. Ἡ ὑπαρξὴ ἀριθμοῦ αἰολικῶν χαρακτηριστικῶν κοινοῦ καὶ στοὺς τρεῖς τῆς κλάδους, π.χ. κατάληξις τῆς μετοχῆς τοῦ ἐνεργ. πρκμ. σέ-ων, -οντος, δηλ. ὅπως τοῦ ἐνεστῶτα, δείχνει ὅτι οἱ Αἰολεῖς ἀποτελοῦσαν χωριστὴ γλωσσικὴ ομάδα σὲ κάποια περίοδο τῆς προϊστορίας κι ἴσως στὴ Μυκηναϊκὴ Θεσσαλία. Ἡ ἐνόητα ὅμως τῶν τριῶν κλάδων διαταράχθηκε κι ἔτσι ἡ Βοιωτικὴ καὶ Θεσσαλικὴ διάλεκτος ἔχουν ἓνα δωρικὸ ἐπίχρισμα, ἐνῶ ἡ Λεσβιακὴ ἔχει ἰωνικὸ π.χ. τὸ -σι τοῦ γ' πληθ. τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς¹.

Ὅπως καταλαβαίνετε, τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἔχει θεμελιώδη σημασία κι ὅσοι ἐνδιαφέρονται πρέπει νὰ ἀνατρέξουν οἱ ἴδιοι στοὺς Porzig-Risch, καθὼς ἐπίσης καὶ στὸ περιληπτικὸ ἄρθρο τοῦ Chadwick στὸ *Greece and Rome* (1956), «The Greek Dialects and the Greek Prehistory». Ἐδῶ θὰ συνοψίσω τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀναφερόμενος εἰδικὰ στὸ ἐπικὸ ἰδίωμα τοῦ Ὀμήρου. Ἄς πάρουμε ἓναν ὀμηρικὸ τύπο, π.χ. τὴν πρόθεση *πρῶτι/ποτι* κοντὰ στὸν *τ. πρὸς*. Ἄν, ὅπως πιστεύεται τώρα, τὸ *ἰδίωμα* τοῦ Ὀμήρου εἶναι *μίγμα Μυκηναϊκῶν, Αἰολικῶν καὶ παλαιῶν Ἰωνικῶν στοιχείων*, τότε ὁ τύπος *πρῶτι/ποτι* μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ μόνο ἂν ὑποθέσουμε ὅτι μιὰ ἀπὸ τὶς διαλέκτους αὐτῆς τὸν διατήρησε· ἡ Μυκηναϊκὴ ἔχει *pro-si* (πρβλ. ἀρκαδο-κυπριακὸ *πος* = *πρὸς*) κι ἡ Ἰωνικὴ καὶ ἡ μεταγενέστερη Λεσβιακὴ *πρὸς*, ὅμως ὁ *τ. ποτι* ἀπαντᾷ

1. Σήμερα ἐπικράτησε χονδρικὰ ἡ τροποποίηση τῆς θεωρίας τοῦ Risch ὅπως διατυπώθηκε ἀπὸ τὸν Chadwick τὸ 1956 καὶ τὸ 1963 στὴ *CAH*² fasc. 15. Σύμφωνα μὲ τὸν Chadwick ἤδη στὴ Μυκηναϊκὴ περίοδο ἡ Αἰολικὴ ἀποτελοῦσε ἰδιαίτερη διάλεκτο.

στήν αϊολική διάλεκτο τῆς Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας καὶ στὴ Δωρική, ἐνῶ ὁ τ. *proti* ἀπαντᾷ στὴ Δωρική (πορτί Κρητ.).

Ἔτσι τὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς πρωτο-Αἰολικῆς εἶναι ἡ ἐν μέρει διατήρηση τοῦ -τι, τόσο στὴν πρόθεση, ὅσο καὶ στοὺς ρηματικούς τύπους π.χ. δίδωτι, φέροντι. Αὐτὸ τὴν κάνει νὰ ξεχωρίζει ἀπὸ τὴ Μυκηναϊκὴ καὶ ἡ θεωρία τοῦ Porzig —ποῦ διατυπώθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν πινακίδων— ὅτι δηλ. οἱ Μυκηναῖοι ὀμιλοῦσαν ἓνα εἶδος Αἰολικῆς, ἀποδεικνύεται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο λαθασμένη. Δὲν μπορεῖ, ἐν τούτοις, νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς ὅτι Μυκηναϊκὴ καὶ Αἰολικὴ διάλεκτος εἶναι ἀκόμη στενὰ συνδεδεμένες. Ἡ διάλεκτος τῆς Ἄν. Θεσσαλίας π.χ. εἶναι ἡ μόνη ποῦ διατήρησε τὴν γενικὴ ἑνικοῦ -οιο, τόσο οἰκεία σὲ ὅλους μας ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ ὁ μόνος τύπος ποῦ ἀπαντᾷ στὰ Μυκηναϊκὰ κείμενα (-ο-jo). Ἡ Μυκηναϊκὴ διάλεκτος συμφωνεῖ ἐπίσης καὶ μὲ τὶς τρεῖς Αἰολικὲς διαλέκτους στὴ χρῆση πατρωνυμικῶν ἐπιθέτων ἀντὶ τῆς γενικῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρός, π.χ. Alektruōn Etewoklewēios = Ἄλεκτρύων Ἐτεφοκλήφειος (= γιὸς τοῦ Ἐτεοκλέους). Ἐδῶ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ἀλλαγὴ στὴ συνήθεια ποῦ ἐπηρέασε ἀκόμη καὶ τὴν Ἀρκαδικὴ καὶ τὴν Κυπριακὴ διάλεκτο ὅστερ' ἀπὸ τὸ χρόνον τῶν Μυκηναϊκῶν πινακίδων. Ἔτσι γίνεται τώρα κατανοητὸ ὅτι τὸ ἐπικὸ ἰδίωμα τῶν αἰοιδῶν εἶχε ὡς βάση τὴν Ἀχαικὴν διάλεκτο, ποῦ ἡ πρώτη της μορφή ποῦ γνωρίζουμε εἶναι ἡ Μυκηναϊκὴ· σ' αὐτὴ προστέθηκαν μερικὰ δάνεια ἀπὸ πρωτο-Αἰολικὴ (πότε καὶ ποῦ, εἶναι δύσκολο ν' ἀπαντήσουμε αὐτὴ τὴ στιγμή), καὶ ἀφοῦ τὸ ἔπος καλλιεργήθηκε στὴν Ἰωνία, ἦταν φυσικὸ ὅτι ἀρκετοὶ τύποι τοῦ ἐπικοῦ ἰδιώματος ἀντικαταστάθηκαν μὲ Ἰωνικούς τύπους ποῦ παραλήφθηκαν ἀπὸ τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτο ὅπως ἐξελίχθηκε, ἐνῶ ἀρχαιότεροι τύποι διατηρήθηκαν ὡς μέρος τοῦ ἐπαγγελματικοῦ ἐξοπλισμοῦ τοῦ αἰοιδῶ. Ἔτσι τὸ ὁμηρικὸ ἰδίωμα κατάντησε ἓνα ἀμάλγαμα ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἰωνικὴ διάλεκτος διανθισμένη μὲ ἀρκαδο-κυπριακούς, αἰολικούς καὶ λίγους ἀττικούς τύπους.

Ἡ νέα αὐτὴ θεωρία εἶναι πραγματικὰ γοητευτικὴ¹, ἀλλὰ πρέπει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ τὴν ἀφήσουμε καὶ νὰ γυρίσουμε στὶς ὁμηρικὲς σπουδὲς γενικότερα. Οἱ σπουδὲς αὐτὲς εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι θὰ συνεχίσουν νὰ δέχονται κάποια ὥθηση ἀπὸ τὴ συστηματικὴ μελέτη τῶν Μυκηναϊκῶν κειμένων γενικά, καὶ ἰδιαίτερα ἐκείνων τῆς Πύλου, κυρίως γιατί μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ σχηματίσουμε μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἰκόνα τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης κατὰ τοὺς τελευταίους Μυκηναϊκοὺς χρόνους. Δὲν πρέπει ὡστόσο νὰ μᾶς παρασύρει ὁ ἐνθουσιασμὸς σὲ ὑπερβολὲς ὅπως συνέβη σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις, π.χ. ἡ παρατήρηση τοῦ Webster ὅτι τὰ προοίμια μιᾶς ἢ δυὸ πινακίδων εἶναι σὲ δακτυλικὸ ρυθμὸ δὲν ἔχει τὴ σημασίαν ποῦ θέλει νὰ τῆς προσδώσει· οὔτε ἡ

1. Περισσότερα: C. J. Ruijgh, *L'élément achéen dans la langue épique*, Assen 1957.

σύγκριση πού ἔκανε ὁ ἴδιος φιλόλογος ἀνάμεσα σὲ μερικὰ χωρία τῆς ᾽Οδύσσειας καὶ στὸ περίτεχνο ὕφος («σὲ στὺλ καταλόγου») τῶν πινακίδων πού ἀναφέρουν «ἐπιπλα» ἢ «ἄρματα», ὅπως καὶ ἡ γνώμη του ὅτι οἱ γραφεῖς τῶν πινακίδων ἦταν καὶ οἱ ἄοιδοι τῆς περιόδου, δὲν πρέπει νὰ ληφθεῖ σοβαρὰ ὑπόψη. Εἶναι εὐτύχημα πού ὁ καθηγητῆς Page ἀφιέρωσε ἓνα ὀλόκληρο κεφάλαιο στὸ βιβλίο του *History and the Homeric Iliad*, ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ μὲ περισσὴ ἔμφαση καὶ μὲ τὸν ὀρθολογισμό πού τὸν διέκρινε σκόρπισε μερικὲς ἀπὸ τὶς πλάνες πού μᾶς ἔζωναν ἀπειλητικά. Ὁ Sir Denys εἶναι ἀλήθεια πὼς ἐξετάζει μιὰ μόνο ἄποψη τοῦ Μυκηναϊκοῦ κόσμου πού ἀποκαλύπτουν οἱ πινακίδες —τὴ σχέση τους δηλ. μὲ τὸν κόσμο τῆς ᾽Ιλιάδας— τὰ πορίσματά του ὅμως ἔχουν γενικότερη σημασία.¹

Ἡ πρώτη του εἰσήγηση ὅτι οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στὶς δύο πηγές μας —ἔπη καὶ πινακίδες— εἶναι καὶ πολλὲς καὶ μεγάλες, ἐνῶ τὰ σημεῖα ἐπαφῆς καὶ λίγα καὶ ἐπιφανειακὰ ἐξηγοῦνται κυρίως ἀπὸ τὴ διαφορὰ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' ἓνα ποίημα καὶ σ' ἓνα φορολογικὸ ἔγγραφο. Ὁ Μυκηναῖος γραφέας κι ὁ Μυκηναῖος ποιητῆς ἔχουν διαφορετικὴ παράδοση καὶ διαφορετικούς στόχους, ὥστε δὲν παραξενεύει καθόλου ὅτι κατὰ κανόνα μιλοῦνε γιὰ πράγματα ἐντελῶς διαφορετικά. Γι' αὐτὸ καὶ πολλὰ πράγματα πού μαθαίνουμε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὶς πινακίδες εἶναι τέτοια πού ἦταν κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο ἢ ἦταν ξένα στοὺς σκοποὺς τῆς Μυκηναϊκῆς ποίησης.

Τὸ πρῶτο πράγμα πού μαθαίνουμε εἶναι ὅτι τὰ βασίλεια τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς Πύλου ἦταν γραφειοκρατικὲς μοναρχίες μιᾶς μορφῆς πού δὲν θὰ περίμενε νὰ συναντήσῃ κανεὶς στὴν Ἑλλάδα καὶ πού συγγενεύουν, σὲ μερικὰ τουλάχιστον χαρακτηριστικά, μὲ τὶς προηγούμενες ἢ σύγχρονες μοναρχίες τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. Ἄν δὲν ἦταν οἱ πινακίδες, δὲν θὰ μπορούσαμε ποτὲ νὰ φαντασθοῦμε ὅτι μιὰ τέτοια γραφειοκρατικὴ διακυβέρνηση ἐγκαθιδρύθηκε στὴν Ἑλλάδα αἰῶνες ὀλόκληρους. Τόσο βαθύ ἦταν τὸ σκοτάδι πού κάλυψε τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ λεγόμενη «Κάθοδο τῶν Δωριέων», ὥστε οὔτε σημάδι τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς ὀργάνωσης δὲν ἔμεινε. Τὰ ἀρχεῖα πού ἀποτελοῦν οἱ πινακίδες πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς ἀνῆκαν στὸ βασιλιά κι ὅτι αὐτὸς θὰ ἔδωσε τὸ δικαίωμα στοὺς γραφειοκράτες τοῦ παλατιοῦ του νὰ συγκεντρώσουν ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ δεδομένα ὅπως τὰ βλέπουμε στὸ ἔργο τους. Τί εἶδους βασιλιάς ἦταν δὲν γνωρίζουμε· πρέπει ὅμως νὰ ὑποθέσουμε ὅτι βρισκόταν στὴν κορυφὴ τῆς κοινωνικῆς πυραμίδας καὶ πιθανῶς λεγόταν *wanax*. Πουθενὰ δὲν γίνεται λόγος γιὰ ἀπονομῆ δικαιουσύνης. Ὅ,τι γράφτηκε σχετικὰ γιὰ τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας ἀνήκει στὸ βασίλειο τῆς θεωρίας, ἂν ὄχι στὸ βασίλειο τῶν ὀνείρων ὅπως λέγει ὁ Page.

1. Βλ. J. A. Davison, «The Decipherment of Linear B: The present position», *Phoenix* 14 (1960), 14-36

‘Ο καθ. *Palmer* «συνέλαβε» και αγωνιζόταν να επεξεργασθεῖ μιὰ φεουδαρχική ιεραρχία σύμφωνη, ὅπως πίστευε, μὲ τὸ Ἴνδο-Εὐρωπαϊκὸ πρότυπο, μὲ βασιλέα-δοῦκες-βαρώνους. Αὐτὸ εἶναι καθαρὴ εἰκασία ἀφοῦ δὲν γνωρίζουμε οὔτε τὰ καθήκοντα τῶν ἀξιωματούχων οὔτε τὴν ἱεραρχική τους σχέση. Τὸν ἀναγκαῖα πιστεύεται —ὡς σήμερα— ὅτι ἀκολουθοῦσε ὁ *lawagetas*¹ «ἡγέτης τοῦ λαοῦ» ποὺ μερικοὶ —χωρὶς καλὴ μαρτυρία— ἐξίσωσαν μὲ τὸν ἀρχιστράτηγο (ἐξέλιπε στὸν Ὀμηρο). ‘Ο τίτλος τοῦ «βασιλιᾶ» ἀνῆκε σ’ ἓναν ἀξιωματοῦχο ποὺ εἶχε καὶ γερουσία (*ke-ro-si-ja*), συμβούλιο γερόντων, δηλ. τὴν ἀκολουθία του. Στὴν Πύλο ἀπαντοῦν οἱ τελεσταὶ (*te-re-ta*), ἴσως γαιοκτῆμονες ἐπιφορτισμένοι καὶ μὲ θρησκευτικὰ καθήκοντα, ἀν δὲν εἶναι ἀξιωματοῦχοι ποὺ σχετίζονταν μὲ τὴν εἰσπραξὴ τῶν φόρων, κρίνοντας ἀπὸ τὸ ὄνομά τους· γιὰ τοὺς *he-ge-tae* (= ἐπέται) δηλ. ὄπαδοὶ καὶ τοὺς *worgiones* (ὀργεῶνες) δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε τίποτα θετικὸ, οὔτε γι’ ἄλλους πρὸ ἄσημους ἀξιωματούχους ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους συγκαταλέγεται καὶ ὁ βασιλεὺς (*pa₂-si-re-u*). Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι μὲ τὴν ἐξάιρεση τοῦ βασιλιᾶ δὲν ἀπαντοῦν σχεδὸν καθόλου στὸ ἔπος· μαζὶ μὲ τὸ σύστημα ἐξαφανίστηκε καὶ ἡ ὀρολογία ποὺ τοὺς ἐξέφραζε. Κι ἀν τὰ ἔπη γιὰ λίγο καιρὸ διατήρησαν μερικοὺς ὄρους, μὲ τὸν καιρὸ τοὺς ἀπέβαλαν ὥστε δὲν ἔφτασαν ἴσαμε τὸν Ὀμηρο.

Δύο κοινωνικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἄγνωστα στὸ ἔπος μαρτυροῦνται στὶς πινακίδες, ἡ δουλεία καὶ ἡ ἐπαγγελματικὴ εἰδίκευση. ‘Ο Ὀμηρος μόλις ποὺ ἀναφέρει τὴ δουλεία, ὅχι ὡς πλατιὰ διαδεδομένο φαινόμενο τῆς κοινωνίας τῶν ἡρωικῶν χρόνων. Στὸ ἀνάκτορο τῆς Πύλου οἱ πινακίδες δίνουν 50 δούλους, ἐνῶ μιὰ παράξενη φράση ἀπαντᾷ στὸ ἴδιο μέρος ὅπου ἀναφέρονται «δοῦλοι τοῦ θεοῦ» (ἡ «τῆς θεᾶς») καὶ ἀφοῦ τὰ άτομα αὐτὰ εἶναι κάποτε κάτοχοι γῆς², πιθανὸ ἢ ἔκφραση νὰ εἶναι τεχνικὸς φεουδαρχικὸς ὄρος. ‘Ο ἐπιμερισμὸς στὴν ἐργασία εἶναι συστηματικὸς, δὲν ἀναφέρονται ὅμως γεωργοὶ καὶ γεννᾶται ἡ ὑποψία ὅτι ὁ καθένας καλλιεργοῦσε τὸ δικό του μερίδιο τῆς γῆς, παράλληλα μὲ τὴν εἰδικὴ ἀσχολία του. Ἴδου παραδείγματα ἐπαγγελματῶν: ἰατροί, κήρυκες, ποιμένες, ὑλοτόμοι, ἀγγειοπλάστες, ναυπηγοί, σιδηρουργοί, ὑφαντουργοί, κλωστρες, ἀρτοκόποι καὶ χρυσοχοί. Τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη δὲν ἔχουν συνείδηση τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἐργασία ἦταν τόσο πολὺ ἐξειδικευμένη στὴ Μυκηναϊκὴ περίοδο, ἢ ὅτι ἡ δουλεία ἦταν σημαντικὸ φαινόμενο τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ζωῆς. Κι ἐδῶ εἶναι τὸ κέντρο τοῦ προβλήματος, ὅτι δηλ. τὰ ἔπη ἔχασαν, ὅχι μόνον ἓναν ἀριθμὸ ὄρων μὰ ὀλόκληρο τὸ περίτεχνο οἰκοδόμημα τῆς διακυβέρ-

1. Τίτλος ποὺ σώθηκε στὴ μεταγενέστερη ποίηση στὴ μορφή *λαγέτας* (= ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ).

2. Βλ. M. I. Finley, «Homer and Mycenae. Property and Tenure», *Historia* 6 (1957), 133-59.

νησης και τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης ὅπως παρουσιάζεται στις πινακίδες. Ὑστερα ἀπὸ τέσσερις περίπου αἰῶνες, ἡ μνήμη τοῦ Μυκηναϊκοῦ κόσμου ἐπέζησε σὲ μερικοὺς μόνο τύπους και τυπικὲς φράσεις. (Βλ. Page σ. 190 κ.έ. κεφ. IV. Mycenaean Relics in the Iliad).

Οἱ θεοὶ τῶν Μυκηναίων¹ ποὺ ἀναφέρονται σὰν ἀποδέκτες προσφορῶν ἦταν—ὅπως ἀναμενόταν ἀπὸ τὶς ἐργασίες τοῦ Nilsson— κυρίως οἱ Ὀλύμπιοι: Ζεὺς, Ἥρα, Ποσειδῶν, Ἀθηνᾶ Πότνια (Πότνια χρησιμοποιοεῖται κάποτε μόνο ὡς ὄνομα θεᾶς ποὺ μαζὶ μὲ τὸν Ποσειδῶνα εἶναι οἱ πιὸ σπουδαῖες θεότητες στὴν Πύλο), Ἄρτεμις, Ἑρμῆς· ἄλλοι θεοί: Ἐλεύθια, Ραιαων (= Παιάων), Eualios και ἴσως Ἐρινὺς (Eri-nu). Τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ Διονύσου (Diwonuso) ἀπαντᾷ σὲ τρεῖς ἀποσπασματικὲς πινακίδες ἀπὸ τὴν Πύλο και ἀπὸ τὰ Χανιά (περ. 1250). Στὴν Πύλο συνδέεται ἴσως μὲ τὸ κρασί και στὰ Χανιά λατρεύεται μὲ σπονδὲς μελιοῦ μαζὶ μὲ τὸ Δία. Τοῦ Ἄρη τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ μία μόνο φορά ἀπὸ τὴν Κνωσὸ σὲ ἀβέβαια συμφραζόμενα, ἐνῶ ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἀφροδίτη και ἡ Δήμητρα δὲν ἀπαντοῦν στις πινακίδες. Στὴν κατώτερη βαθμίδα ἀπαντοῦν κατώτεροι δαίμονες, ἐνῶ στὴν Κνωσὸ ὑπάρχουν ἀφιερῶματα pansi-theoisi πᾶσι θεοῖς και μιὰ μυστηριώδους θεότης (;) ποὺ τιτλοφορεῖται «ἰέρεια τῶν Ἀνέμων». Καὶ οἱ ὑπηρέτες τῶν θεῶν: ἰέρειες, τελεστές, κλειδοῦχοι, ὀργεῶνες και «δοῦλοι τῆς θεᾶς» —ὄλοι ἄγνωστοι στὰ ἔπη— κατέχουν γῆ και ἀπολαμβάνουν προνόμια.

Μιὰ ἐνδιαφέρουσα σειρά πινακίδων τῆς Πύλου ἀναφέρει καταλόγους κωπηλατῶν και στρατιωτῶν. Ἡ Πύλος καταστράφηκε γύρω στὰ 1200 και ἔτσι ἔγινε ἡ ὑπόθεση ὅτι οἱ πινακίδες ἀναφέρονται στις τελευταῖες μάταιες προετοιμασίες γιὰ τὴν ἀπόκρουση τῆς εἰσβολῆς. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι πῶς δὲν μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ ἂν τὰ κείμενα αὐτὰ ἀναφέρονται στὰ γεγονότα ποὺ ἀποκορύφωσή τους ἦταν ἡ καταστροφή τῆς Πύλου.

Τελευταῖα μπορεῖ νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι τὰ 2/3 τῶν λέξεων τῶν πινακίδων εἶναι εἴτε ὀνόματα προσώπων² εἴτε τοπωνύμια. Ἀπὸ περισσότερα τῶν 200 τοπωνυμίων λιγότερα τῶν 20 μποροῦν νὰ προσδιοριστοῦν μὲ θετικότητα. Ἀπὸ τὰ χίλια και πλέον ὀνόματα εἶναι ἀδύνατο νὰ λεχθεῖ πόσα μποροῦν νὰ ταυτιστοῦν μὲ Ἑλληνικὰ ὀνόματα. Ἀρκετὰ εἶναι Ἑλληνικά, π.χ. ὅσα λήγουν σὲ -εὺς ποὺ ἦταν —ὅπως ἀναμενόταν— κοινὰ στὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ ἀφοῦ στοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἡ κατάληξη -εὺς δὲν χρησιμοποιῶνταν πιά γιὰ τὴν παραγωγή κυρίων ὀνομάτων· ὀνόματα ὅπως Ἀχιλλεύς, Ὀδυσσεύς, Ἄτρεὺς ἦταν κατάλοιπα ποὺ ἐπέζησαν μὲσω τῆς ἐπικῆς παράδοσης. Ἀπὸ

1. Βλ. W. K. C. Guthrie, «Early Greek Religion in the light of the Decipherment of Linear B», *ICSB* 6 (1959), 35-96.

2. Βλ. O. Landau, *Mykenisch-griechische Personennamen*, Göteborg 1958.

τὰ ὀνόματα τῶν πινακίδων τουλάχιστον 40 ἀπαντοῦν στὸν Ὅμηρο. Τοῦτο εἶναι λογικὸ γιατί δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὰ ἔπη χρησιμοποίησαν ὀνόματα ἄσχετα μὲ ἐκεῖνα τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου. Πιὸ ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ ἐρώτημα ἂν ὀνόματα ἠρώων ἀπαντοῦν στὶς πινακίδες. Εἵκοσι περίπου ὀνόματα τῶν πινακίδων δίδονται στὰ ἔπη σὲ Τρῶες. Τοῦτο δὲν ἔχει ἰδιαίτερη σημασία· ἡ ποίηση θὰ προτιμοῦσε νὰ δώσει Ἑλληνικὰ ὀνόματα στοὺς περισσότερους Τρῶες κι ὄχι παράξενα ξενικά. Κάποια σημασία ἔχουν τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχηγῶν ὅπως Τρῶς, Ἔκτωρ, Πρίαμος κλπ. (To-ro-o / E-ko-to / Pi-ri-ja-me-ja). Ἐδῶ πρέπει πρῶτα νὰ θυμηθοῦμε ὅτι Τρῶες καὶ Ἀχαιοὶ ἀνῆκαν στὸν ἴδιο κλάδο τῆς Ἰνδο-Εὐρωπαϊκῆς φυλῆς κι ὕστερα ὅτι ἓνα Ἑλληνικὸ ὄνομα στὴν Τρωικὴ παράταξη μπορεῖ νὰ δείχνει ὅτι στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ υἱοθέτηση ἀπὸ μέρους τῶν Ἀχαιῶν ἐνὸς Τρωικοῦ ἢ ξένου ὀνόματος. Ὅπως π.χ. τὸ ὄνομα Ἀλέξανδρος εἶναι ὁ ἑλληνικὸς τύπος ἐνὸς ξένου ὀνόματος, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο Ἔκτωρ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀπλῶς ὁ ἑλληνικὸς τύπος ἐνὸς ἀρχικά Τρωικοῦ ὀνόματος.

Θὰ κλείσω τὴ σημερινὴ ὀμιλία μὲ τὴν ἐπόμενη παρατήρηση. Ὅπως ἔχουν αὐτὴ τὴ στιγμή τὰ πράγματα στὶς Ὀμηρικὲς σπουδές, συχνὰ συμβαίνει ὥστε τὸ κείμενο μιᾶς πινακίδας μᾶλλον νὰ θέτει νέα προβλήματα παρὰ νὰ διαφωτίζει αὐτὰ ποὺ ὑπάρχουν. Ἐλπίζω πὼς ἔγινε ἤδη φανερὸ πόσα προβλήματα ποὺ ἀναφέρονται στὴ Μυκηναϊκὴ γλωσσολογία, τὰ οἰκονομικά, τὴν ἱστορία, τὴ γεωγραφία καὶ τὴ θρησκεία περιμένουν τὴ λύση τους. Στὴ δευτέρη ὀμιλία μου θὰ σᾶς πῶ γιὰ τὴ συγκριτικὴ σπουδὴ τῶν ἐπῶν καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο μετέωρο, ποὺ ἂν καὶ ἐργάστηκε σὲ ταπεινότερο ὕψος, δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἐπίδρασή του ἦταν μικρότερη. Ἀντίθετα, στὴν ἄμεση σπουδὴ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν ἡ ἐπίδραση τοῦ Milman Parry ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκεῖνη τῆς ἀποκρυπτογράφησης τῆς Γραμμικῆς Β, γιατί ὅπως θὰ δοῦμε μᾶς ἔκανε νὰ δοῦμε τὴν Ὀμηρικὴν ποίηση καὶ τὸ Ὀμηρικὸ πρόβλημα κάτω ἀπὸ νέο πρίσμα καὶ γιὰ πρώτη φορὰ μᾶς ἀποκάλυψε τὴν ὕψὸς τῆς προφορικῆς ἐπικτικῆς ποίησης. Ἡ ἱστορία αὐτὴ θὰ ἀποτελέσει τὸν πυρήνα τῆς δευτέρας ὀμιλίας μου.